

dr Krzysztof Bukowski

***STERYLIZACJA LUDNOŚCI ROMSKIEJ W ZŁOTOWIE
W OKRESIE 1943 – 1945 W DOKUMENTACH
ODDZIAŁOWEJ KOMISJI ŚCIGANIA ZBRODNI
PRZECIWKO NARODOWI POLSKIEMU W GDAŃSKU***

Dnia 27 listopada 1965 roku sędzia Sądu Wojewódzkiego przewodniczący sekcji dochodzeniowo – śledczej b. Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Koszalinie wszczął śledztwo w sprawie sterylizacji przez Niemców osób narodowości cygańskiej – mieszkańców Złotowa w latach 1939 -1945¹. Podstawą wszczęcia tego postępowania był między innymi wykaz osób z terenu powiatu złotowskiego poddanych przymusowej sterylizacji w latach 1939-1945 przez władze III Rzeszy. Wykaz ten zawiera nazwiska i dane 30 osób poddanych przymusowej sterylizacji w szpitalach w Złotowie, Pile, Dobiegniewie, Trzciance i Bydgoszczy.

Pierwszy zabieg dokonany miał być w lipcu 1943 roku zaś ostatni w styczniu 1945 roku. Osoby podane tym zabiegom miały od 11 do 56 lat. Dodatkowo warto podkreślić, iż po trzy osoby były w wieku 12 i 15 lat.

W złotowskim szpitalu zabiegów tych dokonywać mieli lekarze niemieccy Kurt Schwenzer i Kurt Messerschmidt².

Dnia 17 czerwca 2002 roku prokurator Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Gdańsku przejął do dalszego prowadzenia to śledztwo. Dalej śledztwo to prowadzone było w sprawie popełnienia zbrodni nazistowskiej przez lekarzy niemieckich Kurta Schwenzera i Kurta Messerschmidta w Złotowie w okresie od 23 listopada 1943 roku do lutego 1945 roku polegającej na wyniszczeniu ludności narodowości cygańskiej, poprzez sterylizację kilkunastu jej przedstawicieli, w celu wstrzymania urodzeń.

W jego toku ustalono, iż w okresie od 1939 roku do 1945 roku władze hitlerowskie dokonywały sterylizacji w ramach polityki rasowej, zmierzającej do bezwzględnego wyniszczenia narodów uznanych jako rasowo mniej wartościowe. Podstawę prawną stanowiły ustawy norymberskie z dnia 15 września 1935 roku. Wtedy to uchwalono ustawę o obywatelstwie Rzeszy i ustawę o ochronie niemieckiej krwi i niemieckiego honoru. Przede wszystkim skierowane one były przeciwko Żydom, jednak wojenna praktyka spowodowała, że rasistowskie przepisy tych ustaw w drodze analogii stosowano wobec Cyganów. Podstawą faktyczną dokonywanych zabiegów sterylizacyjnych stanowiło stwierdzenie przynależności do narodowości cygańskiej. W tym celu jeszcze przed 1939 rokiem przyjechali z Berlina do Złotowa eksperci rasowi z doktorem Ritterem na czele, którzy badali Romów osiadłych na Ziemi Złotowskiej. Kwalifikując przynależność rasową Romów, stosowano analogiczne przepisy i rozporządzenia z dnia 14 listopada 1935 roku do ustawy o obywatelstwie Rzeszy. Rozporządzenie to co prawda zawiera definicję Żyda i mieszkańca żydowskiego. Za Żyda uważało się tego, którego przynajmniej trzech dziadków (mowa tu o rodzicach rodziców danej osoby) było Żydami.

---

¹ Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Gdańsku (dalej skrót. OKŚZpNP w Gdańsku) akta śledztwa sygn. S 74/04/Zn, postanowienie o wszczęciu śledztwa z dnia 27 listopada 1965 r., k. 6.

² Ibidem, ..., Wykaz osób z terenu powiatu złotowskiego poddanych przymusowej sterylizacji w latach 1939 – 1945 przez władze III Rzeszy, k. 2-4.

Natomiast mieszkańcem żydowskim był ten, kto pochodził od dwóch (mieszkaniec I stopnia) albo od jednego dziadka (mieszkaniec II stopnia) Żyda. Badania pochodzenia w stosunku do ludności romskiej doprowadziło do tego, że niektórych z nich określano jako mieszkańców (w 25 %, 50 % względnie 75 %, że są Cyganami). Oczywiście badania te przeprowadzono jedynie w stosunku do od dawna osiadłych Romów, posiadających dotąd obywatelstwo niemieckie. Wielu z nich nosiło czysto niemieckie imiona i nazwiska. Na podstawie dokonanej klasyfikacji część Romów wysyłano do obozów koncentracyjnych a pozostałych poddawano stopniowo przymusowej sterylizacji³.

Jak ustalono przymusowej sterylizacji w szpitalu w Złotowie poddano dwanaście osób. Byli to zarówno mężczyźni jak i kobiety. Zgodnie z opinią biegłego lekarza medycyny sądowej z dnia 10 lipca 2002 roku w trakcie zabiegów sterylizacji mężczyzną operacyjnie odsłaniano prawy i lewy nasieniowód, które następnie podwiązywano, zaś u kobiet był wykonywany zabieg podwiązywania jajowodów. Zabiegi wykonywane były w znieczuleniu ogólnym, znieczuleniu miejscowym, jak i zdarzały się zabiegi wykonywane bez znieczulenia. Pozostałością po zabiegach były blizny o różnej długości w okolicy podbrzusza po obu stronach u mężczyzn a u kobiet blizny nad spojeniem łonowym. Zdaniem biegłego przyjąć należy, iż zabiegi sterylizacji osób narodowości romskiej spowodowały ciężki uszczerbek na ich zdrowiu pod postacią całkowitej utraty zdolności płodzenia⁴.

Przed dokonaniem sterylizacji osobom narodowości romskiej oświadczone wyraźnie, że jedyną alternatywą sterylizacji jest umieszczenie w obozie koncentracyjnym. To powodowało, że osoby te zgadzały się na zabieg między innymi podpisując stosowne oświadczenie⁵. Ustalono również, iż zabiegów sterylizacji ludności narodowości romskiej dokonano między innymi w Pile, Dobiegniewie i Bydgoszczy. W tej ostatniej miejscowości zabiegów sterylizacji dokonywano w Szpitalu Ogólnym w Bydgoszczy. Zabiegów dokonywał lekarz niemiecki Otto Leischnitz. Zabiegowi temu poddano na pewno osiem osób, w tym siedem osób było narodowości romskiej i jedna niemieckiej⁶.

Warto jednocześnie zaznaczyć, iż ostatni zabieg sterylizacji w złotowskim szpitalu osoby narodowości romskiej miał miejsce w styczniu 1945 roku⁷.

Sterylizacji poddano w szpitalu w Złotowie między innymi osobę T.F., która walczyła w czasie I wojny światowej po stronie niemieckiej i została odznaczona krzyżem żelaznym I i II klasy. Troje jej dzieci zginęło w obozie koncentracyjnym zaś ona wraz z córką w jednym i tym samym dniu zostały

---

³ Ibidem, ..., Wyciąg z komunikatu pt. "Sterylizacja jako przyczyna inwalidztwa wojennego" dr. Andrzeja Zientarskiego, k. 134-135.

⁴ Ibidem, ..., Opinia biegłego lekarza medycyny sądowej z dnia 10 lipca 2002 r., k. 223-231.

⁵ Ibidem, ..., Protokół przesłuchania w charakterze świadka E. R., z dnia 21 lutego 2003 r., k. 286-290.

⁶ Ibidem, ..., Sprawozdanie końcowe w sprawie sygn. Zh. Ds. 149/67 z dnia 9 lipca 1968 r., k. 237-241.

⁷ Ibidem, ..., Protokół przesłuchania w charakterze świadka W. F., z dnia 6 czerwca 1967 r., k. 32.

poddane przymusowej sterylizacji. Temu zabiegowi poddano jeszcze dwoje jej dzieci⁸.

Osoby narodowości romskiej miały już w 1939 roku zakaz opuszczania miasta, w którym zamieszkiwały. H.A., zgodziła się na dokonanie na niej zabiegu sterylizacji i dlatego nie podzieliła losu swoich siedmiu braci i pięciu siostr, którzy zginęli w obozie koncentracyjnym⁹.

Najbardziej wstrząsający jest opis dokonanego zabiegu sterylizacji na kilkunastoletniej R. K., który miał miejsce w listopadzie 1943 roku. Zabiegu tego dokonali lekarze niemieccy Kurt Schwentzer i Kurt Messerschmitt bez znieczulenia. Pokrzywdzona leżała na stole operacyjnym mając nogi i ręce przywiązane do niego. Głowę trzymała jej pielęgniarka. Jedyne co pamięta z tego zabiegu to straszny ból. Potem bardzo długo wracała do zdrowia¹⁰. Zabiegi sterylizacji dokonywane były nie tylko w budynku szpitala w Złotowie ale i w przyległych barakach¹¹.

Podkreślić należy, iż ze względu na nie zachowanie się żadnej dokumentacji dotyczącej leczonych pacjentów w latach 1939 – 1945 w Szpitalu Powiatowym w Złotowie, nie ma możliwości ustalenia pełnej i dokładnej listy osób, które zostały poddane zabiegom przymusowej sterylizacji w tej jednostce¹². Brak jest również jakichkolwiek materiałów dotyczących tej sprawy w Archiwach Państwowych w Szczecinie, Koszalinie i Oddziale tego ostatniego w Szczecinku¹³.

Przedmiotowe śledztwo zakończone zostało wydaniem dnia 6 lipca 2004 roku postanowienia o jego umorzeniu, wobec śmierci sprawców. Jak ustalono (po uzyskaniu stosownej odpowiedzi z Zentrale Stelle w Ludwigsburgu) obaj lekarze niemieccy, którzy dokonywali opisanych wcześniej zabiegów sterylizacyjnych osób narodowości romskiej nie żyją. Kurt Schwentzer zmarł w dniu 30 października 1965 roku zaś Kurt Messerschmidt dnia 22 grudnia 1966 roku.

---

⁸ Ibidem, ..., Protokół przesłuchania w charakterze świadka T.F., z dnia 26 listopada 1965 r., k. 8-9.

⁹ Ibidem, ..., Protokół przesłuchania w charakterze świadka H.F., z dnia 6 czerwca 1967 r., k. 36.

¹⁰ Ibidem, ..., Protokół przesłuchania w charakterze świadka R. K., z dnia 27 lipca 1981 r., k. 87-89.

¹¹ Ibidem, ..., Protokół przesłuchania w charakterze świadka K.F., z dnia 27 lipca 1981 r., k. 90-92.

¹² Ibidem, ..., Pismo z dnia 27 czerwca 2002 r., Dyrektora Szpitala Powiatowego w Złotowie numer Sz.-421-81/02, k. 217.

¹³ Ibidem, ..., Pisma z Archiwum Państwowego w Szczecinie, Koszalinie i z Oddziału tego ostatniego w Szczecinku, k. 216, 219, 220.